

УДК 329(438)"1914/1918"

DOI: 10.24919/2312-2595.11/53.268601

Олександр МОРУШКО

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри соціальних комунікацій та інформаційної діяльності, Національний університет «Львівська політехніка», вул. Степана Бандери, 12, м. Львів, Україна, індекс 79013 (morushkoo@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8872-2830>

ResearcherID: <https://www.researchgate.net/scientific-contributions/O-O-Morushko-2135218783>

Scopus ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57202703694>

Наталія ХИМИЦЯ

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри соціальних комунікацій та інформаційної діяльності, Національний університет «Львівська політехніка», вул. Степана Бандери, 12, м. Львів, Україна, індекс 79013 (nataliia.o.khymytsia@lpnu.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4076-3830>

ResearcherID: <https://www.researcherid.com/rid/R-1550-2017>

Scopus ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57189329194>

Бібліографічний опис статті: Морушко, О., & Химиця, Н. (2022). Проросійська позиція Народно-демократичної партії Польщі на початку Першої світової війни. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 11/53, 101–118. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.11/53.268601>.

ПРОРОСІЙСЬКА ПОЗИЦІЯ НАРОДНО-ДЕМОКРАТИЧНОЇ ПАРТІЇ ПОЛЬЩІ НА ПОЧАТКУ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Анотація. Мета дослідження – вивчення ставлення Польської народно-демократичної партії до питань війни, миру і розв'язання польського питання, виходячи з конкретного історичного

© Олександр Морушко, Наталія Химиця, 2022

ISSN 2312-2595 (Print) ISSN 2664-3715 (Online)

моменту. **Методологія дослідження** базується на аналізі і синтезі історичних документів, мемуарної літератури та періодичних видань, переважно польських, з метою висвітлення рушійних сил і чинників, які спонукали одну з провідних польських партій початку ХХ-го століття до проросійської орієнтації на початку першої світової війни. **Наукова новизна** полягає в комплексному дослідженні польського питання напередодні та на початку Першої світової війни, вивченні тогочасного польського суспільства передусім через призму однієї з найвпливовіших польських партій, що діяли в той час. **Висновки.** Проросійська орієнтація Народно-демократичної партії Польщі була викликана перш за все економічними інтересами тієї частини польського суспільства, яка протягом багатьох десятиріч була органічно пов'язана з урядом Російської імперії, була складовою частиною наявного державного устрою, а також мала тісні зв'язки з економікою і політикою царської Росії. Отже, польські заможні верстви населення Російської імперії свідомо стали на позицію підтримки царизму. Для прикриття своєї процарської діяльності народні демократи та їх партії-сателіти використали відозву Верховного головнокомандуючого великого князя Миколи Миколайовича до поляків. Польське питання для ендеків на початку війни мало другорядний характер. Більше того, ендеки та їх лідер Р. Дмовський на початку війни розглядали його як внутрішнє питання царської Росії. Лише згодом Р. Дмовський намагався пов'язати перемогу Росії над Німеччиною з долею Польщі й тим самим пояснити процарську позицію ендеків.

Ключові слова: Народно-демократична партія Польщі (ендеки); польське питання; Перша світова війна.

Oleksandr MORUSHKO

PhD (History), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Social Communications and Information Activities, Lviv Polytechnic National University, 12, Stepan Bandera Str., Lviv, Ukraine, postal code 79013 (morushkoo@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8872-2830>

ResearcherID: <https://www.researchgate.net/scientific-contributions/O-O-Morushko-2135218783>

Scopus ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57202703694>

Nataliia KHYMYTSIA

PhD (History), Associate Professor, Associate professor of the Department of Social Communications and Information Activities, Lviv Polytechnic National

University, 12, Stepan Bandera Str., Lviv, Ukraine, postal code 79013
(nataliia.o.khymytsia@lpnu.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4076-3830>

ResearcherID: <https://www.researcherid.com/rid/R-1550-2017>

Scopus ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57189329194>

To cite this article: Morushko, O., & Khymytsia, N. (2022). Prorosiiska pozytsiia Narodno-demokratychnoi partii Polshchi na pochatku Pershoi svitovoi viiny [The pro-Russian position of the People's Democratic Party of Poland at the beginning of the First World War]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriia Istoriiia – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 11/53*, 101–118. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.11/53.268601> [in Ukrainian].

THE PRO-RUSSIAN POSITION OF THE PEOPLE'S DEMOCRATIC PARTY OF POLAND AT THE BEGINNING OF THE FIRST WORLD WAR

Summary. *The purpose of the research* is to study the attitude of the Polish People's Democratic Party to the issues of war, peace and the solution of the Polish question, based on a specific historical moment. **The research methodology** is based on the analysis and synthesis of historical documents, memoir literature and periodicals, mainly Polish to highlight the driving forces and factors that led one of the leading Polish parties in the early 20th century to a pro-Russian orientation at the beginning of the First World War. **The scientific novelty** consists in a comprehensive study of the Polish question on the eve and at the beginning of the First World War, the study of Polish society at that time, primarily through the lens of one of the most influential Polish parties operating at that time. **Conclusions.** *The pro-Russian orientation of the People's Democratic Party of Poland was caused primarily by the economic interests of that part of Polish society, which for many decades was organically connected with the government of the Russian Empire, was an integral part of the existing state system, and also had close ties with the economy and policy of tsarist Russia. Consequently, the wealthy Polish population of the Russian Empire deliberately took the position of supporting tsarism. To cover up their pro-tsarist activities, the People's Democrats and their satellite parties used the Supreme Commander-in-*

Chief Grand Duke Mykola Mykolayovych's appeal to the Poles. At the beginning of the war, the Polish question had a secondary character for the People's Democrats. Moreover, at the beginning of the war, the People's Democrats and their leader R. Dmovsky considered it an internal issue of Tsarist Russia. Only later did R. Dmovsky try to connect Russia's victory over Germany with the fate of Poland and thereby explain the pro-tsarist position of the People's Democrats.

Key words: *People's Democratic Party of Poland (People's Democrats); Polish question; First World War.*

Постановка проблеми. Перша світова війна уперше з часу трьох поділів Польщі, ставила по різні сторони барикади країни – учасниці цього поділу. Кордон, що розділяв Австро-Угорську монархію, Німеччину та царську Росію, був кордоном, що розділив на три частини Польщу. Отож польське питання неминуче мало стати одним з основних у цій війні – з огляду на геополітичне розміщення земель колишньої Речі Посполитої, чисельність польського населення і можливе ставлення поляків до участі у збройному конфлікті на боці однієї з воюючих сторін. Тому дослідження програми дій найвпливовіших польських партій напередодні Першої світової війни, однією з яких була Народно-демократична партія (ендеки), її ставлення до питань війни і миру становить значний інтерес як з погляду історичного дослідження цієї проблеми, так і з точки зору вивчення досвіду визвольних змагань польського народу за свою незалежність, історична доля якого впродовж століть була нерозривно пов'язана з українським народом.

Аналіз досліджень. В українській історіографії розкриттю питання діяльності польських партій напередодні та під час Першої світової війни не приділялося достатньої уваги. Із останніх досліджень на вказану тематику можна відмітити роботи О. Білобровець (Білобровець, 2015; Білобровець, 2017), в яких йдеться про суспільні і політичні впливи на орієнтацію польської суспільної думки в Україні у вирішенні національного питання під час Першої світової війни та політичні настрої населення, які з ходом війни змінювались від цілковитої підтримки влади до поміркованості, потім розчарування та недовіри керівництву держави. Проблемі формування та бойової діяльності польських військових частин у Російській армії під час Першої світової війни присвячено дослідження А. Науменка

(Науменко, 2017). Висвітлено процес формування польських військових частин та їх участь у бойових діях на фронті. Процесу активізації польської національної ідеї в ході Першої світової війни та аналізу позиції провідних європейських держав щодо питання відновлення незалежності Польської республіки в листопаді 1918 р. присвячено дослідження В. Боєчка (Боєчко, 2012). У статті У. Клим'юк (Клим'юк, 2017) розглянуто еволюцію польсько-українських взаємин протягом Першої світової війни, визначено основні напрямки співпраці двох сусідніх народів, а також охарактеризовано їхні політичні прагнення та бачення щодо розвитку державницької ідеї.

Метою статті є висвітлення відношення Народно-демократичної партії – однієї з найвпливовіших польських партій на початку ХХ-го століття до проблеми війни і миру та розв'язання польського питання.

Виклад основного матеріалу. Світова війна, вперше за тривалий час, розділила на два ворогуючі табори учасників поділів Польщі, які до того часу виступали в польському питанні більш-менш узгоджено. Польські землі стали ареною військових дій між арміями царської Росії, Німеччини та Австро-Угорщини. Крім того, ці землі були близькими територіальними об'єктами загарбницьких планів обох військових блоків. Тому намагання схилити на свій бік якомога більше поляків, що становили безпосередні тили російської та австро-угорської армій, знову поставило польське питання на порядок денний, хоча жодна з трьох вказаних воюючих держав зовсім не була зацікавлена у відновленні польської держави та наданні польському народу незалежності. Це аж ніяк не входило ні в близькі, ні в віддалені їх політичні та військові плани. Однак бажання використати поляків як союзників, забезпечити тили діючих армій спонукало військове командування центральних держав і Російської імперії, у вузько військових цілях, зробити заяву щодо польського питання. Почалася досить суперечлива кампанія суцільної демагогії щодо поляків. Перш за все, як підкреслює Курський, її вели доблесні полководці, нацьковуючи поляків проти своїх противників (Курський, 1919, с. 305).

Ініціатива в цьому питанні належала верховному командуванню армій центральних держав. 4 серпня німецька головна квартира командування арміями «Схід» видала гучну відозву до польського

народу (Sikorski, 1931, s. 75). Її розповсюджували серед населення Королівства Польського німецькі війська, що вторглися туди. Ця відозва обіцяла полякам «свободу» і «незалежність» під скіпетром Німеччини і закликала їх до об'єднання з союзницькими військами, щоб спільними зусиллями витіснити з меж Польщі російські війська. Автори відозви, не шкодуючи обіцянок, заявляли, що німецькі армії нібито несуть полякам «свободу і незалежність», «свободу віросповідання, повагу до релігії, яку так страшно пригноблює Росія» (Zbiór dokumentów dotyczących sprawy polskiej, 1915, s. 4; Seyda, 1927, s. 82–83).

9 серпня був опублікований текст відозви «До польського народу» верховного командування австро-угорських військ. У відозві повідомлялося, що й австро-угорські війська нібито також несуть мешканцям Королівства Польського «визволення» і закликали з довір'ям «вітати австро-угорські знамена», бо вони, як стверджували автори відозви, забезпечать полякам «справедливість». У відозві був навіть зроблений екскурс в історію спільної польсько-австрійської боротьби проти нашествия турків під Віднем і наголошено кількома словами про лицарство та інші визначні риси польського народу. Цинічно стверджуючи, що польський народ нібито «більш як півтора століття чудово розвивався під скіпетром Австро-Угорщини і Німеччини», відозва рекомендувала населенню Королівства Польського «довіритися справедливості й великодушності властей» і закінчувалася закликком прийняти «охоче і з повною довірою» опіку переможних австро-угорських армій, які несуть полякам «справедливість та гуманність» і підтримати їх зусилля «від усього серця» (Kumaniecki, 1920, s. 25–26).

Аналізуючи ці відозви, важко зараз встановити, чого в них було більше: недалекоглядності і політичної безграмотності чи відвертого цинізму й зневажання польського народу, його розумових здібностей, особливо якщо врахувати відверто блюзнірську заяву про процвітання поляків під владою Німеччини, які піддавалися переслідуванням і процесу онімечення. У кожному разі ці відозви жодною мірою не відповідали заповітним сподіванням поляків, які впродовж багатьох десятиліть прагнули до незалежності.

Обидві сторони мали мету «підняти в Королівстві Польському повстання проти Росії», над підготовкою якого ще напередодні

війни працювали австро-угорський та німецький генеральні штаби (Seyda, 1927, s. 83–84).

Відозви були підкріплені низкою аналогічних за тенденцією листівок і брошур, що їх розповсюджували німецькі військові власті на окупованій в перші дні війни західній частині Королівства Польського. Активну діяльність з видання такої пропагандистської літератури розгорнув німецький політичний діяч і лідер католицького центру Матіас Ерцбергер. Він видав у кількості 20 тисяч примірників календарів польською мовою, головною ідеєю яких був союз Польщі з Німеччиною. Він був також видавцем багато ілюстрованої так званої «ченстоховської» брошури під велемовною назвою «Воскресіння Польщі». На титульній сторінці брошури, граючи на католицьких почуттях польського населення, була зображена Ченстоховська Богородиця в оточенні Вільгельма II і папи Леона XIII. Крім того, там же наводилися слова папи римського зі звернення до німецького імператора під час його перебування у Ватикані: «Гарантую й обіцяю Вашій імператорській величності від імені всіх католицьких громадян всіх німецьких держав і всіх національностей, що вони завжди будуть вірними підданими імператора німецького та короля пруського» (Grosfeld, 1962, s. 25).

Цей факт, очевидно, не пройшов повз увагу широких кіл громадськості. З приводу цієї грубої роботи німецьких військових пропагандистів у «Кур'єрі Познанському» М. Сейда опублікував іронічну статтю, за що познанська поліція погрозувала йому роком тюремного ув'язнення, але справа закінчилася погрозою та забороною усього тиражу публікації цензурою (Seyda, 1927, s. 83).

Цей титульний листок був використаний як зразок і для німецьких листівок, які розкидали в Королівстві Польському в перші місяці війни. В них, окрім вже відомих зображень і слів папи Леона XIII, були наведені слова Вільгельма II, звернені до Гнезненського капітулу 5 серпня 1905 р., в яких він обіцяв католикам поважати їх релігію й не заважати практичному здійсненню її обрядів. Також у листівках було наведено витяг з архіпастирського послання архієпископа Гнезненського і Познанського Луковського від 9 серпня 1914 р., в якому він «закликав своїх прихожан до святої боротьби проти російських схизматиків» (Holzer & Molenda, 1973, s. 72–73). Але все ж розрахунок австро-німецького командування на повстання поляків у тилу російської армії не справдився. Відозви військо-

вих властей центральних держав до польського народу не знайшли навіть «щонайменшого відгуку в Польщі» (Sikorski, 1931, s. 75).

У цій ситуації, після відозв, проголошених урядами центральних країн, царський уряд усе-таки вже не міг стриматися від публічної заяви з приводу польського питання. Але перш ніж перейти до висвітлення цієї проблеми, необхідно розкрити ставлення до війни польських заможних верств населення в Королівстві Польському і Росії, які визначились зі своєю позицією ще до проголошення якихось заяв представниками царського уряду щодо польського питання.

З перших же днів війни абсолютна більшість партій польської правіці Королівства Польського зайняли чітко виражену позицію, спрямовану на підтримку царизму. Особливо яскравим прикладом цієї політики були дії впливової Польської народно-демократичної партії, відомої під скороченою назвою – ендеки. Члени партії здавна стояли на процарських позиціях. Це була впливова партія не тільки серед заможної частини польського суспільства, а й серед частини робітників, заможного селянства та духовенства.

Значну роль у зміцненні позицій ендеків та їх політичних партнерів також відіграла польська преса, яку видавали в Королівстві Польському, зокрема такі видання, як «Слово», «Кур'єр Польський», а також часопис «Край», який щомісяця виходив у Петербурзі. Лише угодовці могли на повний голос висловлювати свої думки і політичну позицію на шпальтах цих та багатьох інших польських газет (Macierzyński, 2004, s. 92).

Зокрема, для «Слова» було характерним значну увагу приділяти подіям, що відбувалися в Галичині. На шпальтах цієї газети можна було знайти докладну інформацію про літературне, культурне та науково-просвітницьке життя краю. Не оминала газета увагою і роботу галицького сейму. Також постійно, хоч і не так широко, знаходили місце в «Слові» повідомлення про суспільне життя в Сілезії та Познані. Це мало винятково важливе значення для читачів часопису, адже обмін пресою між Королівством Польським і Галичиною відбувався лише в одному напрямку – газети з Королівства надходили в Галичину і Сілезію. Зворотний шлях преси був дуже обмеженим (Macierzyński, 2004, s. 90).

Ендеки прагнули використати внутрішню кризу в Російській імперії, яка настала після програної війни з Японією, щоб досягти

для Польщі автономії в межах імперії. З-поміж двох основних поневолювачів польського народу народні демократи ставили на Росію, відчуваючи велику неприязнь і перестороги щодо Німеччини. Ендеки намагались реалізувати ідею автономії шляхом легальних дій у російському парламенті. Всупереч бойкоту виборів 1907 р. польською лівицею, Народно-демократична партія та її союзники вибороли аж 34 мандати в російській Державній Думі. Польське коло в Петербурзі очолив Роман Дмовський (Roszkowski, 1998, s. 9–10).

Завершився перехід ендеків на позицію відкритої підтримки царизму в 1908 р., з часу анексії Австро-Угорщиною Боснії та Герцеговини. Ідеологічним обґрунтуванням відкрито процарської політики ендеків була книга лідера цієї партії Р. Дмовського «Німеччина, Росія і польське питання» (Dmovski, 1989). У 1912 р. преса ендеків закликала до підтримки царизму в майбутній війні за прикладом південного слов'янства (*Gazeta Narodowa*, 1912, 8. XI).

Але після подій у Сараєві націонал-демократична преса все ж виражала надію, що вдасться уникнути війни. Після оголошення ультиматуму Сербії і навіть після початку австро-сербської війни ендеки, як можна міркувати зі статей у їхньому офіційному друкованому органі, сподівалися на локалізацію війни (*Gazeta Warszawska*, 1914, 12(25) VII; 13(26) VII; 17(30) VII).

Ця нерішуча позиція трималася і після оголошення в Російській імперії часткової, а потім і загальної мобілізації. Друкований орган ендеків вважав за потрібне утриматися від будь-яких прогнозів майбутнього розвитку подій (*Gazeta Warszawska*, 1914, 18(31) VII). Навіть після початку війни Німеччиною проти царської Росії орган ендеків закликав до цілковитого спокою і до віри у краще майбутнє (*Gazeta Poranna dwa grosze*, 1914, 20. VII (2. VIII)).

Таку позицію партія ендеків можна пояснити, зокрема, тим, що її німецька та австро-угорська філії стали на захист інтересів «своїх» урядів, і, очевидно, з розгортанням подій на фронтах світової війни ендеки Королівства Польського не відкидали для себе можливості політичного торгу з урахуванням того, на чію користь складатиметься воєнна кампанія.

На той час, як справедливо зазначає польський історик Феліція Фігова, народна демократія Галичини перебувала в гострих суперечностях: проавстрійська політика, яку проводили її керівники –

С. Грабський, С. Гломбінський, Я. Павліковський та ін., суперечила проросійській орієнтації тієї частини партії, що діяла в Королівстві Польському (Figowa, 1962, s. 31).

У 1913 р. в Лізі Народовій, що перебувала під політичним впливом ендеків, настала криза. Р. Дмовський домагався припинення подальшого створення Лігою Народною в Галичині дружин «Соколів» і «Бартошових», небезпідставно побоюючись, що вони можуть стати об'єктом ідеологічної обробки з боку пілсудчиків. Йому опонували С. Грабський, Я. Павліковський та А. Скарбек, які вважали, що це загрожуватиме ендекам Галичини втратою впливу серед польської молоді (Rzepecki, 1960, s. 37).

Як би там не було, однак у справах політичного впливу ендеків та пілсудчиків на теренах Галичини чітко вимальовувався переважний вплив перших у Східній Галичині, тоді як другі мали більший вплив на теренах Західної Галичини, тобто на етнічно польських землях (Rzepecki, 1960, s. 37).

Ще одним додатковим аргументом для прихильників проавстрійської орієнтації у польському військовому русі став факт затвердження російським царем у липні 1912 р. законопроекту про створення Холмської губернії з частин Седлецької та Люблінської губерній і та вичленення її зі складу Королівства Польського. Втілення цього законопроекту було спрямоване на русифікацію польського населення – польських селян Холмської губернії позбавляли права отримувати позики від Селянського банку; у школах ліквідували викладання польської мови та літератури; без дозволу властей у губернії не могли селитись уродженці Королівства Польського (История Польши, 1955, с. 562). Польське населення Галичини небезпідставно побоювалось, що в разі перемоги у війні над Австро-Угорщиною царська Росія може так само вчинити щодо Східної Галичини, де серед населення більшість становили українці.

Початок війни сприяв об'єднанню польських партій правого крила у виробленні спільної політичної платформи і більш чіткого визначення їх ставлення до світової війни. Значну роль у цьому відіграв політичний клуб, відомий під назвою Товариство підтримки суспільної праці, створене після революції 1905–1907 рр. Партією реальної політики за активної участі Е. Пільтца. На початку війни цей клуб об'єднував ендеків, реалістів і прогресистів. Після невдалої спроби виробити спільну відозву до польського народу партії,

що входили до клубу, поступово схилялися до позиції ендеків, які зайняли позицію беззастережної підтримки царизму в Першій світовій війні.

Слід зазначити, що ця позиція була досить поширена на початку війни серед переважної маси польської буржуазії та поміщиків, у тому числі близьких союзників ендеків – прогресистів та реалістів. Ця частина польської буржуазії та поміщиків ставила своїм завданням зміцнення тісного союзу з царизмом під час війни, незалежно від його ставлення до польського народу (Jabłoński, 1958, s. 65).

Ендеки та їх лідер Р. Дмовський на перший план висували розгром Німеччини, незалежно від результатів війни для Польщі. Викладаючи цю позицію, Р. Дмовський пізніше писав: «Ми не знали, що безпосередньо дасть нам ця війна, але якщо б нічого не могла нам дати, то розгром німецької могутності був метою, ради якої слід би було стати в ряди її ворогів. Перемога над Німеччиною, розтрощення її сили було першою справою, якої ми чекали від війни» (Dmovski, 1989, s. 177).

Польське питання для ендеків на початку війни мало другорядний характер. Більше того, ендеки та їх лідер Р. Дмовський на початку війни розглядали його як внутрішнє питання царської Росії. Правда Р. Дмовський згодом намагався пов'язати перемогу Росії над Німеччиною з долею Польщі й тим самим пояснити процарську позицію ендеків. «Знаючи, що на спільній чаші терезів із перемогою над Німеччиною лежить доля Польщі, – писав він, – ми вбачаємо своїм обов'язком стосовно до Вітчизни на час, коли ця чаша терезів зважується, відкласти вбік наші розрахунки з Росією, щиро і чесно простягнути їй руку і в міру наших сил сприяти її перемозі» (Dmovski, 1989, s. 201).

Р. Дмовський відверто писав, що метою політики ендеків є допомога царській Росії в «проведенні війни і маніфестації солідарності Польщі з царською Росією проти Німеччини». Аналогічні дії ендеки здійснювали і напередодні війни, коли на заклик самого ж Дмовського царизм посилив ворожу політику стосовно Польщі (Dmovski, 1989, s. 166–168).

Слід підкреслити, що прислужницьку позицію щодо царизму на початку війни польські праві кола зайняли за відсутності згоди чи домовленості із царськими властями. Інакше кажучи, польська

буржуазія і, зокрема, табір Р. Дмовського відкрито підтримували царизм у війні з австро-німецькою стороною з ініціативи правих партій ще до проголошення царськими властями «зобов'язання царизму з польського питання» (Jabłoński, 1958, s. 66).

Ще більш вірнопідданську позицію щодо царизму зайняли численні кола польських поміщиків, особливо земельні магнати, що володіли маєтками на території Польщі, України, Білорусії та Литви. Для посилення аргументації своєї позиції місцеві польські кола використали відомості про звірства німців серед польського населення прикордонної смуги Королівства Польського (ЦДІАУ, ф. 274, оп. 1, спр. 3263, арк. 11, 11 зв.). А на надзвичайному засіданні міської ради Вільно на пропозицію поляка-президента М. Венсловського навіть було прийнято вірнопідданський адрес на ім'я царя (Kurier Litewski, 1914, 23. VII (5. VIII)). Такі факти були і в інших місцях.

Основна маса польських поміщиків і буржуазії та їх партії виражали вірнопідданські почуття царизмові. Яскравим виявом такої політики можна вважати декларації В. Яронського і О. Мейнштговича. 8 серпня 1914 р. голова польського кола в Державній Думі, ендек і келецький поміщик Віктор Яронський виступив від імені його членів на засіданні Думи з декларацією, в якій сформулював вірнопідданські почуття буржуазії та поміщиків Королівства Польського. «Не тільки правдивість справи, за яку заступилася Росія, а й політичний розум підказує, – мовилося в декларації, – що ми в почуттях своїх і симпатіях до слов'ян повинні становити єдине» і що «світове значення часу, що зараз триває, повинне відсунути на другий план всякі внутрішні суперечності». Метою, заради якої поляки будуть проливати кров у цій імперіалістичній війні, в декларації вказано: «з'єднання розірваного на три частини польського народу». Декларація закінчувалася вираженням надії, що слов'янство під керівництвом царської Росії «дасть відсіч тевтонам так, як дали їм відсіч п'ять століть назад Польща і Литва під Грюнвальдом» (Kurier Litewski, 1914, 23. VII (5. VIII); Bobrzyński, 1931, s. 352).

По суті справи, декларація В. Яронського висувала одним із завдань війни об'єднання всіх польських земель під владою царизму. Ця декларація дістала схвальну оцінку Р. Дмовського, який із цієї нагоди заявив: «Ніколи в житті ні один політичний крок так мене не втішив...», як декларація В. Яронського, бо в ній «...знайшов

сильне висловлення нашої солідарності з Росією...», що В. Яронський, виступаючи з декларацією, «...виконав свій обов'язок» (Dmowski, 1989, s. 217).

Слід зазначити, що, по суті, виступ В. Яронського в Держдумі був приватною ініціативою, бо, крім нього, ніхто з депутатів Держдуми від Кола Польського, через початок воєнних дій, не встиг прибути вчасно на засідання. Лише пізніше цю ініціативу схвалила решта депутатів від Кола Польського (Spustek, 1976, s. 148).

Представники російської частини депутатів, що засідали в Думі, зустріли бурхливими аплодисментами вірнопідданську декларацію В. Яронського (Kurier Litewski, 1914, 28. VII (10. VIII)), в якій ендеки його вустами не тільки відмовлялися від незалежності Польщі, а й навіть не вимагали її автономії.

Того ж дня від імені польського парламентського клубу в Державній раді виступив з аналогічною декларацією представник реалістів поміщик О. Мейнштович. Він заявив, що поляки підуть битися проти «...пруського наступу на Схід...», і висловив надію, що кров поляків, «...яка проллється в ім'я справедливої справи...», буде пролита також і «...для ліквідації вікових непорозумінь і для остаточного зміцнення російсько-польської угоди» (Новое время, 1914, 27. VII (9. VIII)). Декларацію прихильно прийняли члени Державної ради (Kurier Litewski, 1914, 28. VII (10. VIII)).

Це були перші офіційні заяви представників тієї частини польських політиків, що взяли курс на політику співробітництва з царизмом. Обидві декларації відображали ставлення представників польських правих сил до війни, їх угодовницьку політику стосовно царизму і зрадницьку роль щодо польського народу, кров якого вони були готові пролити в грабіжницьких інтересах самодержавства, майже нічого для нього не вимагаючи взамін від царату.

Таким чином, можна зробити висновок, що більшість польської знаті та заможних верств населення, опосередковано через партії, які виражали їхні інтереси – ендеків та реалістів в особі їхніх представників у Державній Думі й Державній раді, активно підтримали ідею об'єднання всіх польських земель у межах царської Росії, під владою царизму.

Одночасний виступ невеликих груп польської інтелігенції, тією чи іншою мірою пов'язаних з пілсудчиками, як прибічників проавстрійської орієнтації в Королівстві Польському не мав сутте-

вого значення. Їхні голоси потонули в загальному хорі переважаючої частини польської знаті та фінансово-промислових кіл, що зайняли позицію процарської орієнтації. Ця позиція знайшла свій яскравий вияв у статті Р. Дмовського, опублікованій в друкованому органі ендеків. «З моменту, коли поляки приєдналися до слов'янського руху, – писав він, – ми невпинно працювали у себе в краю в тому напрямі, що найнебезпечнішим ворогом його є Німеччина, і, хоча в Австрії наше національно-політичне становище значно краще, ніж у Російській державі, Австрія для нас не менш небезпечна, оскільки вона стає знаряддям у руках берлінської політики». Незважаючи на недоброзичливість політики царського уряду щодо Польщі, Р. Дмовський вважав, що майбутнє останньої «...нерозривно пов'язане з майбутнім Слов'янщини». Тому в боротьбі, що розігралася на життя або смерть «...між слов'янщиною і Німеччиною...», поляки не можуть мати вибору, на чиему боці виступати. «Ми можемо стати тільки в рядах Слов'янщини», – підкреслив Р. Дмовський (*Gazeta Warszawska*, 1914, 3(16) VIII). Інакше кажучи, на боці царської Росії. Таким чином, як видно з наведених фактів, вищезгадані партії та їхні лідери розглядали війну з расових позицій.

До речі, переживання Р. Дмовського щодо однаковості вибору поляків були небезпідставними. Адже в царській Росії діяло досить потужне германофільське лобі, яке вважало опублікування відозви великою політичною помилкою. На їхню думку, не позбавлену певного сенсу, надання Польщі політичної автономії рано чи пізно мало би призвести до того, що поляки захочуть повної політичної незалежності й відновлення Речі Посполитої у її колишніх географічних межах. Опублікування ж відозви позбавляло царську Росію можливості політичного маневру і можливості примирення з Німеччиною за рахунок Польщі (*Seyda*, 1927, s. 124). Тому в інтересах поляків було зарекомендувати себе надійними політичними союзниками царської Росії у війні, що розпочиналась.

Висновки. Широко розрекламоване і розповсюджене звернення великого російського князя Миколи Миколайовича – головнокомандувача російських збройних сил – до польського населення, створило хороше підґрунтя для діяльності різноманітних польських партій проросійської орієнтації.

Основними союзниками царської Росії у війні виступила впливова Польська народно-демократична партія на чолі з Р. Дмовським

та її політичні прихильники – партії-сателіти. Тісно пов'язана економічно та політично з урядовими колами царської Росії польська аристократично-буржуазна еліта і її політичне представництво вважали святим обов'язком стояти на захисті своїх власних інтересів, спільних з інтересами царської Росії. Завдяки їх діяльності польське населення Російської імперії, передусім Королівства Польського, здебільшого виступили прихильниками царизму у війні, що розгорталася.

Джерела та література

- Білобровець, О.М.** (2015). Політичні настрої польського населення в Україні в 1914–1916 рр. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*, 3, 91–94. Київ.
- Білобровець, О.М.** (2017). Суспільно-політичні впливи на орієнтацію польської суспільної думки в Україні у вирішенні національного питання (1914–1917 рр.). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*, 48, 4–8. Запоріжжя.
- Боєчко, В.Ф.** (2012). Активізація польських національних сил у період Першої світової війни (1914–1918 рр.) та відродження незалежної Польщі. *Наукові праці. Історія*, 195 (207), 40–48. Черкаси.
- История Польши, Т. II.* (1955). Москва: АН СССР.
- Клим'юк, У.** (2017). Українсько-польські взаємини у роки Першої світової війни в контексті концепції націотворення. *Український історичний збірник* (Київ), 19, 161–174.
- Курский.** (1919). Польша и пролетариат. *Октябрьский переворот и диктатура пролетариата* (с. 305–313). Москва: ГИЗ.
- Науменко, А.О.** (2017). Польські військові частини Російської армії під час Першої світової війни. *Військово-науковий вісник* (Львів), 27, 234–246.
- Новое время.* (1914). 27. VII (9. VIII).
- ЦДДАУ – Центральний державний історичний архів України у м. Києві. Фонд 274: Київське губернське жандармське управління.
- Bobrzyński, M.** (1931). *Dzieje Polski w zarysie* (Т. III). Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Poznań–Wilno–Zakopane: Nakład Gebethnera i Wolffa.
- Dmowski, R.** (1989). *Polityka Polska i odbudowanie państwa* (Т. 1). Warszawa: Instytut Wydawniczy.
- Figowa, F.** (1962). *Polskie stronnictwa burżuazyjne Galicji, Śląska Cieszyńskiego i Królestwa Polskiego w pierwszej wojnie światowej sierpień 1914 – sierpień 1915*. Katowice: Śląsk.
- Grosfeld, L.** (1962). *Polityka państw centralnych wobec sprawy polskiej w latach pierwszej wojny światowej*. Warszawa: PWN.

- Holzer, J., & Molenda, J.** (1973). *Polska w pierwszej wojnie światowej*. Warszawa: Wiedza powszechna.
- Jabłoński, H.** (1958). *Polityka Polskiej Partii Socialistycznej w czasie wojny 1914–1918*. Warszawa: PWN.
- Kumaniecki, K.W.** (1920). *Zbiór najważniejszych dokumentów do powstania państwa polskiego*. Kraków–Warszawa.
- Macierzyński, M.** (2004). *Reklama handlowa w praise Królestwa Polskiego w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku*. Radom: Instytut Technologii Eksploatacji.
- Roszkowski, W.** (1998). *Historia Polski 1914–1997*. Warszawa: PWN.
- Rzepecki, J.** (1960). *Sprawa Legionu Wschódniego 1914 roku*. Warszawa: PWN.
- Seyda, M.** (1927). *Polska na przełomie dziejów. Fakty i dokumenty* (T. 1). Poznań: Nakł. Księg. św. Wojciecha.
- Sikorski, W.** (1931). *Polska i Francja w przeszłości i dobie współczesnej*. Lwów: Wyd. Zakł. Nar. im. Ossoliń.
- Spustek, I.** (1976). *Polacy w Piotrogradzie 1914–1917*. Warszawa: PWN.
- Zbiór dokumentów dotyczących sprawy polskiej. Sierpień 1914 – styczeń 1915.* (1915). Szwajcaria.
- Gazeta Narodowa.* (1912). 8. XI.
- Gazeta Poranna dwa grosze.* (1914). 20. VII (2. VIII).
- Gazeta Warszawska.* (1914). 3(16) VIII.
- Gazeta Warszawska.* (1914). 12(25) VII.
- Gazeta Warszawska.* (1914). 13(26) VII.
- Gazeta Warszawska.* (1914). 17(30) VII.
- Gazeta Warszawska.* (1914). 18(31) VII.
- Kurier Litewski.* (1914). 23. VII (5. VIII).
- Kurier Litewski.* (1914). 28. VII (10. VIII).

References

- Bilobrovets, O.** (2015). Politychni nastroi polskoho naseleńnia v Ukraini v 1914–1916 rr. [Political attitudes of the Polish population in Ukraine in 1914–1916]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka, Istoriiia – Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University. History*, 3, 91–94 [in Ukrainian].
- Bilobrovets, O.** (2017). Suspilno-politychni vplyvy na oriiantatsiiu polskoi suspilnoi dumky v Ukraini u vyrishenni natsionalnoho pytannia (1914–1917 rr.) [Socio-political influences on the orientation of Polish public opinion in Ukraine in solving the national question (1914–1917)]. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu – Scientific works of the Faculty of History of Zaporizhzhya National University*, 48, 4–8 [in Ukrainian].

- Boiechko, V.** (2012). Aktyvizatsiia polskykh natsionalnykh syl u period Pershoi svitovoi viiny (1914–1918 rr.) ta vidrozhennia nezaleznoi Polshchi [The activation of Polish national forces during the First World War (1914–1918) and the revival of independent Poland]. *Naukovi pratsi. Istoriiia – Scientific works. History*, 195 (207), 40–48. Cherkasy [in Ukrainian].
- Istoriya Polshi, T. II [History of Poland, vol. II]*. (1955). Moskva: AN SSSR [in Russian].
- Klymiuk, U.** (2017). Ukrainsko-polski vzaiemyny u roky Pershoi svitovoi viiny v konteksti kontseptsii natsiotvorennia [Ukrainian-Polish relations during the First World War in the context of the concept of nation-building]. *Ukrainskyi istorychnyi zbirnyk (Kyiv) – Ukrainian historical collection*, 19, 161–174 [in Ukrainian].
- Kurskiy.** (1919). Polsha i proletariat [Poland and the proletariat]. *Oktyabrskiy peverorot i diktatura proletariata – The October Revolution and the Dictatorship of the Proletariat* (pp. 305–313). Moskva: GIZ [in Russian].
- Naumenko, A.** (2017). Polski viiskovi chastyny Rosiiskoi armii pid chas Pershoi svitovoi viiny [Polish military units of the Russian army during the First World War]. *Viiskovo-naukovyi visnyk (Lviv) – Military-scientific bulletin (Lviv)*, 27, 234–246 [in Ukrainian].
- Novoie vremia [New time]*. (1914). 27. VII (9. VIII) [in Russian].
- TsDIAU – Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy u m. Kyievi. Fond 274: Kyivske hubernske zhandarmske upravlinnia [Central State Historical Archive of Ukraine in Kyiv. Fund 274: Kyiv provincial gendarmerie administration]. [in Russian].
- Bobrzyński, M.** (1931). *Dzieje Polski w zarysie [History of Poland in outline]*. (Vol. III). Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Poznań–Wilno–Zakopane: Nakład Gebethnera i Wolffa [in Polish].
- Dmowski, R.** (1989). *Polityka Polska i odbudowanie państwa [Polish politics and the reconstruction of the state]*. (Vol. 1). Warszawa: Instytut Wydawniczy [in Polish].
- Figowa, F.** (1962). *Polskie stronnictwa burżuazyjne Galicji, Śląska Cieszyńskiego i Królestwa Polskiego w pierwszej wojnie światowej sierpień 1914 – sierpień 1915 [Polish bourgeois factions of Galicia, Cieszyn Silesia and the Kingdom of Poland in the First World War, August 1914 – August 1915]*. Katowice: Śląsk [in Polish].
- Grosfeld, L.** (1962). *Polityka państw centralnych wobec sprawy polskiej w latach pierwszej wojny światowej [The policy of the Central Powers towards the Polish cause in the years of the First World War]*. Warszawa: PWN [in Polish].
- Holzer, J., & Molenda, J.** (1973). *Polska w pierwszej wojnie światowej [Poland in the First World War]*. Warszawa: Wiedza powszechna [in Polish].

- Jabłoński, H.** (1958). *Polityka Polskiej Partii Socialistycznej w czasie wojny 1914–1918 [Policy of the Polish Socialist Party during the war 1914–1918]*. Warszawa: PWN [in Polish].
- Kumaniecki, K.W.** (1920). *Zbiór najważniejszych dokumentów do powstania państwa polskiego [A collection of the most important documents for the creation of the Polish state]*. Kraków–Warszawa [in Polish].
- Macierzyński, M.** (2004). *Reklama handlowa w praise Królestwa Polskiego w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku [Commercial advertising in the praise of the Kingdom of Poland in the second half of the 19th century and at the beginning of the 20th century]*. Radom: Instytut Tehnologii Eksploatacji [in Polish].
- Roszkowski, W.** (1998). *Historia Polski 1914–1997 [History of Poland 1914–1997]*. Warszawa: PWN [in Polish].
- Rzepecki, J.** (1960). *Sprawa Legionu Wschódniego 1914 roku [The Case of the Eastern Legion 1914]*. Warszawa: PWN [in Polish].
- Seyda, M.** (1927). *Polska na przełomie dziejów. Fakty i dokumenty [Poland at the turn of history. Facts and documents]*. (Vol. 1). Poznań: Nakł. Księg. św. Wojciecha [in Polish].
- Sikorski, W.** (1931). *Polska i Francja w przeszłości i dobie współczesnej [Poland and France in the Past and Present]*. Lwów: Wyd. Zakł. Nar. im. Ossoliń. [in Polish].
- Spustek, I.** (1976). *Polacy w Piotrogradzie 1914–1917 [Poles in Petrograd 1914–1917]*. Warszawa: PWN [in Polish].
- Zbiór dokumentów dotyczących sprawy polskiej. Sierpień 1914 – styczeń 1915 [A collection of documents concerning the Polish case. August 1914 – January 1915]*. (1915). Szwajcaria [in Polish].
- Gazeta Narodowa [Narodova newspaper]*. (1912). 8. XI. [in Polish].
- Gazeta Poranna dwa grosze [The Morning Newspaper two cents]*. (1914). 20. VII (2. VIII) [in Polish].
- Gazeta Warszawska [Warsaw Newspaper]*. (1914). 3(16) VIII [in Polish].
- Gazeta Warszawska [Warsaw Newspaper]*. (1914). 12(25) VII [in Polish].
- Gazeta Warszawska [Warsaw Newspaper]*. (1914). 13(26) VII [in Polish].
- Gazeta Warszawska [Warsaw Newspaper]*. (1914). 17(30) VII [in Polish].
- Gazeta Warszawska [Warsaw Newspaper]*. (1914). 18(31) VII [in Polish].
- Kurier Litewski [Lithuanian courier]*. (1914). 23. VII (5. VIII) [in Polish].
- Kurier Litewski [Lithuanian courier]*. (1914). 28. VII (10. VIII) [in Polish].

Стаття надійшла до редакції 30.09.2022 р.
Стаття рекомендована до друку 31.10.2022 р.